

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ/HAIGAZIAN UNIVERSITY
Հայկական Սփիւռքի Ուսումնասիրութեան Կեդրոն
Armenian Diaspora Research Center
Հայկական Սփիւռք Ա./ARMENIAN DIASPORA I

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՆԴՐՍԱՀՄԱՆԱՅԻՆ
ՏԱՐԱԾԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ
ԱՐԴԻ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑԱԿԱՆ
ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Գիտաժողովի Նիւթեր
(15-17 Մայիս 2013)

Խմբագրեց
Անդրանիկ Տազեւեան

Haigazian University Press
Պէյրուք 2014

ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒԱԾՈՒԹԵԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՄԱՅԱՆՑՈՒՄ

ՄՇԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

mh@armin.am

ՄՈՒՏՔ

Հայագիտութիւնը, որպէս գիտութիւնների համակարգ, կոչուած լինելով ուսումնասիրելու հայոց պետականութեան եւ հայ ժողովրդի պատմութեան, մշակոյթի, արուեստի, լեզուի, գրականութեան, կրօնի, ընկերահոգեբանութեան, տնտեսութեան, քաղաքականութեան հիմնահարցերը՝ արդի քաղաքակրթական փուլում առաջին հերթին որպէս ազգապահպան գործօն հանդէս գալու խնդիր ունի: Նման գործօնի անուան տակ ոչ միայն պէտք է հաշուի առնել հայագիտութեան գիտակրթական, այլ նաեւ ճանաչողական-քարոզչական գործառոյթները: Մակայն մինչեւ վերջերս հայ իրականութեան մէջ այդ գործառոյթներից միայն գիտակրթական մատուցման ձեւաչափն էր առաւել ընդգծուած: Հրաւիրում էին եւ հրաւիրում են ոլորտի շուրջ գիտաժողովներ, հրատարակում գրքեր, յօդուածներ, քարտեզներ, կազմակերպում կրթական ծրագրեր, սակայն այդ ամէնը զանգուածայնացնելու, թիրախային հարցերին ծառայեցնելու համար անհրաժեշտ քայլերը այսօր էլ երկրորդ ոլորտ են մղուել: Այնինչ հայագիտութեան արտադրանքը ճանաչողական-քարոզչական նպատակներով կիրառելը ոչ-պակաս կարեւոր, աւելին՝ հայկական կողմի համար ներկայ համաշխարհային զարգացումների եւ մարտահրաւերների պարագայում առաւել եւս պահանջուած քայլ է: Հետաքրքիր է, որ դեռեւս 18րդ եւ 19րդ դարերում հայ իրականութեան մէջ բացի հայկական մամուլում տեղ գտած յօդուածներից, նման ճանաչողական-քարոզչական գործառոյթներ հետապնդող աշխատութիւններ են հրատարակուել: Առաջինը Շահամիրեանների 1772ին հրատարակած *Նոր Տեսրակ*, Որ *Կոչի Յորդորակն* է¹: Գիրքը հասցէագրուած էր հայկական լսարանին եւ նպատակ ուներ հայոց պատմութեան դասերը հանրամատչելի ներկայացնելու

միջոցով հայրենիքի ազատագրության գաղափարը քարոզել: Միւսը՝ Լազարեանների հովանու ներքոյ 19րդ դարի ականաւոր ռուս մտաւորական Մերգէյ Գլինկայի հեղինակած *Obozreniye Istorii Armianskogo Naroda Ot Nachala Bitya Ego Do Vozrojdeniya Oblasti Armianskoy V Rossiiskoy Imperii* (Հայ ժողովրդի պատմութեան դիտարկումը նրա սկզբնաւորումից մինչև Ռուսական Կայսրութեան կազմում Հայկական Մարզի վերածնունդը)² գիտաճանաչողական աշխատութիւնն է (1832): Այն իր հերթին հասցէագրուած էր օտար՝ մասնաւորապէս ռուսական լսարանին եւ նպատակ ուներ ռուս ընթերցողին ներկայացնել հայերի բազմադարեան պատմութիւնն ու մշակոյթը: Սակայն թէ՛ այս գրքերի, թէ՛ առհասարակ տպագիր հրատարակութիւնների մատուցման մեթոդը այնուամենայնիւ մնում էր նոյնը, իսկ քարոզելու, ներկայացնելու նպատակը ընկալելու ունակ լսարանի թուի աճի հետ զուգահեռ մատուցման նոր արհեստամիջոցներ էր պահանջում:

21րդ դարում ի յայտ եկած համակարգիչն ու համացանցը, յաւակնում են դառնալ այդ գործընթացի լաւագոյն միջոցը: Արդիւնքում դրանց շնորհիւ հնարաւոր է դարձել հայագիտական նիւթերը տարաբնոյթ ձեւաչափով ներկայացնել հնարաւորինս մեծ լսարանի: Եւ իսկապէս, արդի արհեստամիջոցների նման զարգացումը չըջանցեց հայագիտութեան դաշտը: Այն եւս ներառուեց համացանց, որն էլ իր հերթին ոչ միայն դարձաւ հայապահպանութեան հարցում արդի մօտեցման բանաձեւ, այլ նաեւ հակահայկականութեան օրաւոր աճող մի շտեմարան:

ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՄԱՅԱՆՅՈՒՄ

Մեր վերջին հետազօտութիւնների արդիւնքում, ընդհանուր առմամբ համացանցում հայագիտութեան ներկայացուածութեան պատկերը ըստ կառոյցների եւ թեմաների հետեւեալ տեսքն ունի:

- Հայագիտական ինստիտուտներ եւ կենտրոններ.
- Գրադարաններ.

- Արցախեան Հիմնահարց.
- Հայոց Յեղասպանութիւն.
- Հայկական սփիւռք:

Հետազօտելով դաշտը, մօտեցումների տեսանկիւնից վեր ենք հանել համացանցային պաշարներից երկու հիմնական խմբեր՝ **ոչ-մասնագիտական եւ մասնագիտական:**

Ոչ-մասնագիտական խմբի մեջ կարելի է ներառել **հասարակական հիմունքներով կամ անհատ օգտատերերի, պետական կառոյցների** կողմից ստեղծուած կայքերը: Այս խմբի ներքոյ դիտարկել ենք այն կայքերը, որոնցում հայագիտական նիւթերը թէ՛ քանակական, թէ՛ խմբաւորման, թէ՛ մատուցման տեսանկիւնից առաւել ընդգրկուն եւ հաստատուն տեղ են զբաղեցրել: Եթէ հասարակական հիմունքներով կամ անհատ օգտատերերի կողմից ստեղծուած կայքերը կարող են ունենալ հայագիտական ուղղութիւնների թէ՛ առանձին, թէ՛ ընդհանուր թեմատիկ բովանդակութիւն, ապա պետական կայքերի պարագայում առաւել յաճախ գործ ունենք հայագիտութեան ուղղութիւնները համահաւաք ընդգրկող երկու հիմնական խնդիրների՝ Հայոց Յեղասպանութեան եւ Արցախեան Հիմնահարցի արծարծման հետ: Այս երկուսը ոլորտի առաջամարտիկներն են եւ ամենահնարակները:

Հասարակական հիմունքներով կամ անհատ օգտատերերի ստեղծած կայքերը ոլորտի ամենահնարակներն են: Հայաստանում համացանցի ի յայտ գալուն զուգահեռ, աւելի որոշակիօրէն՝ 1990ականների 2րդ կէսից, թէ՛ հայկական, թէ՛ օտարերկրեայ համացանցային տիրոյթներում միմեանց ետելից սկսեցին ստեղծուել հայագիտութեան այս կամ այն խնդիրը արծարծող կայքեր, ինչպէս օրինակ՝ Armenianhouse.org, Genocide.ru, Sumgait.info: Այս կայքերը, լինելով առաջամարտիկներ, սկզբնական շրջանում կարողանում էին տեղեկատուական պատերազմի գիտական դաշտում որոշակի քայլեր ձեռնարկել, տեղադրել իրենց հասու գրքեր, յօդուածներ՝ առանց լուրջ մասնագիտական քննութեան ենթարկման: Մակայն ժամանակի ընթացքում նման կայքերում նիւթերի յագեցման *դինամիկան* սպառուեց, որի հետեւանքով

Էլ դաշտում նրանց *ակտիվությունը*, վերածուելով *պասսիվության*, լուրջ խթան հանդիսացաւ դաշտում հակադիր ճամբարի կայքերի աշխուժացման համար: Պարզ է, առաջինները առանց համապատասխան գիտահետազոտական աջակցութեան զարգանալ չէին կարող:

Պետական կառոյցների կայքերի պարագայում մասնագիտական եւ ոչ-մասնագիտական դաշտերի համագործակցութեան շուրջ առաջընթացը ակնյայտ է: ՀՀ Արտաքին Գործերի Նախարարութեան կայքը³ դրա վառ օրինակն է: Կայքի «Արտաքին Քաղաքականութիւն»⁴ բաժնում տեղ գտած «Ցեղասպանութեան ճանաչում» եւ «Լեռնային Ղարաբաղ» ենթաբաժինները ներկայացում են Հայոց Ցեղասպանութեան Թանգարան-Ինստիտուտի եւ «Հայկական Ճարտարապետութիւնն Ուսումնասիրող» Հայաստանի կառավարութեան տրամադրած նիւթերի հիման վրայ: Այստեղ առկայ են եւ թեմատիկ գրականութիւն եւ փոխկապակցուած յղումներ: Նիւթերը ներկայացուած են երեք լեզուներով (հայերէն, ռուսերէն, անգլերէն): Աւելին՝ վերջին երկու տարուայ ընթացքում Սփիւռքի Նախարարութեան ցանցային ծրագրերի զարգացման շրջանակներում ստեղծուեց lib.mindiaspora.am ենթադոմէյնային կայքը: Այն իր մեջ ներառում է հայաստանեան եւ Սփիւռքի հեղինակների գեղարուեստական, առանձին դեպքերում նաեւ ընդհանուր հայագիտական գրականութիւն:

Առանձին կայքերի փաթեթով է հանդէս գալիս ՀՀ Կրթութեան Եւ Գիտութեան Նախարարութիւնը (ktak.am, armedu.am , lib.armedu.am , learning.armedu.am , studyinarmenia.org , նոյն նախարարութեան *էնթիլոբի* պլիքը):

Մասնագիտական խմբի մեջ հիմնականում կարելի է ընդգրկել թէ՛ Հայաստանի Հանրապետութիւնում, թէ՛ Հայաստանի Հանրապետութիւնից դուրս գործող հայագիտութեան ուղղուածութեան գիտահետազոտական կառոյցները: Սակայն սրան զուգահեռ կարելի է յիշատակել Սփիւռքի հայագիտական համացանցային տիրոյթը ներկայացնող առանձին համացանցային նախագծեր,

ինչպիսիք են օրինակ houshamadyan.orgը եւ hayazg.infoն: Այս խմբի մասնաւորապէս հայագիտական գիտակրթական կառոյցների կայքերը համացանցային քարոզչութեան մեթոդաբանութեան իւրացման առումով դանդաղ են առաջ գնում: Դրան զուգահեռ, համացանցային արհեստամիջոցների իւրացման դաշտում այդ կառոյցներից առաւել *ակտիւն*երը, վերջին երկու տարիների ընթացքում սկսեցին կտրուկ զարկ տալ հայագիտական գրականութեան թուայնացման գործընթացին: Հիմնական շարժիչ ուժը դարձան Մատենադարանը⁵, ՀՀ ԳԱԱ Հիմնարար Գրադարանը⁶, Հայաստանի Ազգային Գրադարանը⁷, Երեւանի Պետական Համալսարանի Գրադարանը⁸, Հայաստանի Ամերիկեան Համալսարանի թուանշային գրադարանի նախագիծը⁹: Նշուած կառոյցների կողմից, սակայն, մեծ մասամբ թուայնացում եւ հասանելի տեղադրում է հիմնականում մինչ-20րդ դարի սկիզբը լոյս տեսած եւ սկզբնաղբիւր հանդիսացող հայագիտական գրականութիւնը:

Այս հարցում նոր մօտեցում ցուցաբերեց ԵՊՀ Հայագիտական Հետազոտութիւնների Ինստիտուտը: 2008ին ՀՀԻ կազմում ստեղծուեց «Վիրտուալ Հայագիտութեան Եւ Տեղեկատուութեան» բաժինը, որը պարբերաբար իրականացուող համացանցային մշտադիտարկման արդիւնքում սկսեց մշակել եւ իրագործել համացանցային տիրոյթում հայագիտութեան ներկայացուածութեան ու հակահայագիտական քարոզչութեան դէմ պայքարի ռազմավարութիւն: Հաշուի առնելով կուտակած փորձը՝ պետք է նշել, որ օգտատերերի մեծ մասը շատ աւելի հակուած է դիտարկելու սկզբնաղբիւրների վրայ յենուած ոչ միայն գիտահետազոտական աշխատութիւնները, այլ նաեւ համառօտ յօդուածները, գիտահանրամատչելի տեսանիւթերը: Սրա կողքին Հայաստանում կան կառոյցներ, ինչպէս ՀՀ կառավարութեան կողմից ստեղծուած «Նորավանք» Գիտահետազոտական Կենտրոնը, ՀՀ նախագահի աշխատակազմին կից «Հանրային Կապերի Եւ Տեղեկատուութեան Կենտրոն» Պետական Ոչ-Առեւտրային

Կազմակերպությունը, Պաշտպանության Նախարարության կից Դրաստամատ Կանայեանի Անուան Ազգային Ռազմավարական Հետազոտությունների Ինստիտուտը, որոնք քաղաքագիտական բնոյթի լուրջ հետազոտական աշխատանքներ են իրականացնում համացանցում հայագիտության ներկայացուցածության ասպարեզում մեր կողմից մատնանշած ուղղությունների շուրջ՝ կապակցելով այդ աշխատանքները համացանցային տիրոյթի հետ: Այս ամէնին կից պետք է յիշել նաեւ հայկական *բլոգոսֆերան*:

ԽՆԴԻՐՆԵՐ

1. Ոլորտի ընդհանուր համակարգման անհրաժեշտութիւն.
2. Նիւթերի անվճար եւ հասանելի կարգավիճակի ապահովման անհրաժեշտութիւն.
3. Փոխներկայացուցածութեան պակաս.
4. Կայքերի կառուցուածքային եւ բովանդակային բաղադրիչների արդիւնաւէտ պատրաստման անհրաժեշտութիւն.
5. Կայքերի PR:

2. ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՔԱՐՈՉՉՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ելնելով ժամանակակից պահանջներից, հայագիտութեան քարոզչութեան մէջ հարկ է առանձնացնել երկու հիմնական ուղղութիւն՝ ***մատուցման ձեւի հարց*** եւ ***արհեստագիտական հնարքների ու հնարատրութիւնների հարց***.

Ինչպէ՛ս քարոզել հայագիտական նիւթը՝ տալով համապատասխան մատուցման ձեւ.

1. *Թեմայի Ընտրութեան Խնդիրը*
Աշխատանքը գրելուց առաջ անհրաժեշտ է ուսումնասիրել ապագայ լսարանի պահանջմունքները, վեր հանել այն թիրախային թեմաները, որոնք այս կամ այն չափով պտտուում են դաշտում: Դրանք մեծ մասամբ ոչ-կողմնապահ ուժերի, կամ էլ սեփական կողմի թերի արտադրանք են:
2. *Հեղինակի Ընտրութեան Հարցը*

Եթե լսարանը, որը ենթարկուելու է քարոզչության, հիմնականում բազմազգ է, ապա, ելնելով գործի համար նախատեսուած հնարաւորութիւններից, աշխատանքը պէտք է կա՛մ պատուիրել օտարազգի հեղինակի (հնարաւոր է նաեւ համահեղինակի տարբերակը), կա՛մ պարզապէս հրատարակել ընդունուած օտար լեզուով:

3. *Աշխատանքի Ձեւաչափը*

Համապատասխան հետաքրքրութիւնների շրջանակ ստեղծելու համար պէտք է իրականացնել այսպէս ասած նախապատրաստական քայլեր, որն էլ հետզհետէ կը հասունացնի ապագայ աշխատանքի անհրաժեշտութիւնը: Այդ քայլերից հիմնականներն են՝

- հանդէս գալ գիտական յօդուածներով.
- մասնակցել եւ հնարաւորութեան դէպքում կազմակերպել գիտաժողովներ տուեալ թեմայի շուրջ.
- օգտագործել զանգուածային լրատուամիջոցները՝ այդ թում հեռուստատեսութիւնը եւ ռադիօն՝ համապատասխան նիւթը ներկայացնելու համար:

4. *Աշխատանքի Բովանդակութեան Կառուցում.*

- ա. Աշխատանքը գրելուց առաջ պէտք է խիստ ուշադրութիւն դարձնել լեզուամտածողութեան վրայ.
- բ. Ցանկալի է թիրախային օրինակները զուգահեռ բերել համաշխարհային օրինակների հետ.
- գ. Ըստ հնարաւորութեան սահմանների՝ սկզբնաղբիւրների ընտրութեան հարցում բերել նաեւ օտարալեզու աղբիւրներ:

1. ԱՐՀԵՍՏԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀՆԱՐՔՆԵՐԻ ՈՒ ՀՆԱՐԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՀԱՐՑ

Արդի համակարգչային արհեստամիջոցները եւ համացանցը շատ աւելի մեծ հնարաւորութիւններ են ստեղծում ներկայացրած մատուցման ձեւաչափի արդիւնաւետութիւնը բարձրացնելու համար:

Համացանցային Աղբիւրի Ընտրութեան Հարցը

Այս խնդիրը հաւասարազօր է աշխատանքի քարոզչութեան խնդրին: Համապատասխան ռեսուրս ընտրելու համար պէտք է

ծանօթանալ դրա այցելութեան վարկանիշին, բովանդակային եւ ընդհանուր պատկերին, արհեստագիտական հնարաւորութիւններին: Միայն այս հարցերի բաւարարման դէպքում աշխատանքը տեղադրել համապատասխան կայքէջում:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Հայագիտական քարոզչութեան առումով, հաղորդակցման արդի արհեստագիտական միջոցները արդէն օգտագործուած են հայ իրականութեան մէջ: Անհրաժեշտ է դրանց հետեւողականօրէն առաւել մշակումը, առցանցումը, ծաւալումը եւ խորացումը:

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- ¹ Մ. Բաղրամեան, *Նոր Տետրակ Որ Կոչի Յորդորակ*, Մադրաս, 1772
http://greenstone.flib.sci.am/gsd/collect/armenian/Books/yordorak1772_index.html
:
- ² *Обозрение Истории Армянского Народа От Начала Бытия Его До Возрождения Области Армянской в Российской Империи*, Կ.1-2. Մ., 1832:
- ³ <http://www.mfa.am/> :
- ⁴ <http://www.mfa.am/hy/foreign-policy/> :
- ⁵ www.matenadaran.am :
- ⁶ www.flib.sci.am :
- ⁷ www.nla.am :
- ⁸ lib.y-su.am :
- ⁹ www.digilib.am :

CORE ISSUES OF THE PRESENCE OF
ARMENIAN STUDIES ON THE INTERNET
(Summary)

Mher Hovhannissian
mh@armin.am

The *raison d'être* of Armenian Studies as a scientific research discipline is the study of the Armenian nation and its civilization, its history and statehood, culture and arts, language and literature, religion and socio-culture, politics and economy, and its contribution to world civilization. Nonetheless, the author suggests that currently Armenian Studies has the primary role of preserving the nation. Accordingly, one should take into consideration the dual role of Armenian Studies as a research-oriented discipline and soft power which contributes to the preservation and promotion of the Armenian nation.

The author notes that until recently mostly the scientific-educational aspect of Armenian Studies was highlighted and functioned adequately. He notes, however, that with the advance of the cyber age of communications a broad array of technological means are made available to further the other role of Armenian Studies, namely using it as a means of propagation and dissemination.

Hovhannissian lists four major fields of Armenian Studies which are highlighted on the internet: a) Centers and Institutes of Armenian Studies; b) Armenian Libraries; c) Artsakh affairs; d) the Armenian Genocide.

The author notes that the diverse websites of these four fields, based both in the Republic of Armenia and the Diaspora, are of two types: professional and non-professional. Hovhannissian describes the professional websites as state- or institution-run websites, which came after the self-managed, individually run websites were established. He comments on the quality of these websites both content-wise and in terms of upgrading and uploading, and underlines that state or institution-run websites are more professional and of better quality.

In the end, based on extensive observations, Hovhannissian recommends a set of actions and steps to enhance the role of Armenian Studies as soft power that promotes Armenian interests.